

ЛЕКЦІЯ 1. ІСТОРІЯ СТВОРЕННЯ ТА ЗАСАДИ ФУНКЦІОНУВАННЯ РАДІО

ПЛАН

1. Зародження радіо та його функціонування.
2. Становлення радіомовлення в Україні. Засади функціонування.

Самостійне опрацювання

1. *Роль журналістики в духовному, політичному, економічному, культурному та естетичному житті суспільства.*
2. *Форми журналістської діяльності: загальний огляд. Система ЗМІ. 4*
3. *Інформація та специфіка її подачі в журналістиці.*

Рекомендована література

1. Гоян О.Я. Основи радіожурналістики і радіоменеджменту : підручник. 2-ге вид., доп. К. : Веселка, 2004. 245 с. 11 2
2. . Гоян О.Я. Комерційне радіомовлення: журналістика і підприємництво в радіоефірі: Монографія. К. : Наукова думка, 2005. 325 с.
3. Кирич І. В. Суспільне радіомовлення: моделі функціонування та шляхи реалізації : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. наук із соц. комунікацій : спец. 27.00.04 «Теорія та історія журналістики» / Ірина Володимирівна. Дніпропетровськ, 2014. 17 с.
4. Костюк Ю. В. Регіональне радіомовлення України: становлення, розвиток, перспективи : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. наук із соц. комунікацій : спец. 27.00.04 «Теорія та історія журналістики» / Юрій Вікторович Костюк. К: , 2015. 18 с

Можна було би почати з фрази «радіо було винайдено...» і далі продовжувати. Але щоб винайти радіо, треба було спочатку теоретично сСамостінеформулювати можливість радіопередачі. Ідея бездротового зв'язку, так званої «радіотелеграфії», була на теоретичному рівні зформована Джеймсом Максвеллом в 1864 році. Максвел теоретично доказав, що

електромагнітні хвилі можуть поширюватися в просторі. Перші спроби штучного формування електромагнітних хвиль проводились в експериментах Девіда Едварда Хьюза у 1880 році. У 1888 році Генріх Рудольф Герц остаточно довів поширення в повітрі електромагнітних хвиль з експериментальним підтвердженням. Це було остаточною підтвердженням «теорії електромагнетизму Максвелла».

Після теоретичного підтвердження настала черга практичної реалізації, і комусь треба було «відкрити радіо». Питання, хто саме відкрив радіо, має однозначну відповідь для абсолютної більшості країн світу, хоча є країна, де це тема трактується трохи інакше. Якщо узагальнити різноманітні думки, то біля витоків створення радіо стояли Гульєльмо Марконі, Нікола Тесла, а також, згідно російсько-радянській версії, стояв Олександр Попов і більше ніхто.

Радіо належить до видатних винаходів людства, і люди не дарма пишаються своїм винаходом.

Бездротовий зв'язок почав працювати значно раніше, ніж було винайдено радіо, і тут приклав свій талант Томас Алва Едісон, але “бездротовість” була на дуже малій відстані, в межах кількох десятків сантиметрів. Едісон запропонував апарат для обміну телеграмами між рухомими поїздами і станціями, із застосуванням ефекта електромагнітної індукції: вздовж колії залізниці мав бути протягнутий стальний дріт, по якому відносно невеликим струмом передавався телеграфний сигнал, а індукційна котушка, встановлена на паровозі чи одному із вагонів на невеликій відстані від цього дроту, могла вловлювати зміни електромагнітного поля від телеграфного сигналу, і далі подавати сигнал на встановлений на поїзді телеграфний апарат. Все це не було лише теоретичною ідеєю Едісона, така система зв'язку на залізниці була встановлена в кількох містах США в 1887 році: Стейтон-Айленд, Чикаго, Мілуокі та Сент-Пол. Можливості такого залізничного зв'язку були дуже обмежені, та й обладнання було досить дорогим. Для справжнього “бездротового зв'язку” потрібна була більша відстань, і не обмежена лише залізницею.

Сербський вчений Нікола Тесла провів першу публічну демонстрацію радіопередачі із застосуванням передавача і приймача в Сент-Луїсі 1 березня 1893 року, Тесла вперше продемонстрував бездротову радіопередачу на відкритій лекції. Для підтвердження чистоти експерименту передавач і приймач були розділені зачиненими дверима. За кілька днів до цієї презентації в Сент-Луїсі, Тесла написав анонс своєї лекції 23 лютого 1893 року в інститут імені Франкліна у Філадельфії, де докладно описав принципи радіозв'язку. Офіційна тематика лекції називалась «світло та інші явища високої частоти», і демонстрація радіопередачі була не як відкриття, а як практична демонстрація властивостей електромагнітного поля. Спочатку Тесла експериментував з магнітними приймачами, пізніше використовував когегер, який був винайдений італійським фізиком Фемістоклом Кальцеккі-Онесті.

Не будемо пропускати незнайомі терміни. Попробуємо перекласти назву «когегер» на українську мову, і отримаємо знайоме слово «узгоджувач». Вченим було потрібно якось «узгодити» слабеньку дію електромагнітних хвиль на багато однакових об'єктів, якимось способом «об'єднати» цю дію, щоб на фізичному рівні реєструвати появу електромагнітних хвиль. Когегер – це, умовно кажучи, резистор, який при появі електромагнітних хвиль може швидко змінювати свій опір. Командою для зміни опору можуть бути, наприклад, електромагнітні хвилі, або електричний імпульс. Когегер Кальцеккі-Онесті був створений з використанням металевої тирси в скляній трубці. Під дією електричних процесів опір тирси в трубці значно зменшувався, і цей ефект можна було використовувати для виявлення електромагнітних коливань,

Також свою конструкцію радіоприймача розробив Олівер Джозеф Лодж, він вдосконалив когегер і побудував на його основі радіоприймач, за допомогою якого в серпні 1894 року зумів приймати радіосигнали з відстані 40 метрів.

Незважаючи на те, що Тесла першим здійснив публічну демонстрацію радіопередачі із застосуванням передавача і приймача, він не вважав

радіопередачу корисною для передачі інформації на відстані, а вважав, що перспективнішою є передача електроенергії на відстані.

Передачею інформації по радіо зацікавився італійський винахідник Гульєльмо Марконі. В 1895 році Марконі приймає без помилок переданий радіосигнал на відстань близько 3 км. Інформація від передавача до приймача передається традиційною азбукою Морзе. Демонстрація винаходу в міністерстві пошти і телеграфу Італії, де він запропонував використовувати винахід, не викликала інтересу у чиновників. Гульєльмо не зневірився і повіз показувати свій винахід в Лондон. У Лондоні робота Марконі, навпаки, знайшла належний інтерес з боку британського поштового міністерства і вже в 1896 році юний інженер починає роботи по вдосконаленню і доопрацюванню приймача і передавача. 2 вересня 1896 року він проводить першу публічну демонстрацію передачі сигналу на відстань, на демонстрації були присутні не лише чиновники з поштового міністерства, а також журналісти та офіційні особи. Марконі розробив нову конструкцію вакуумного когегера і істотно переробив приймач, що дозволило істотно підвищити стабільність роботи приймача і його чутливість. Також він по-новому створив приймально – передавальну систему, вдосконаливши разом зі своїм наставником Августо Риги передавач Герца. А вже 2 липня 1897 року Марконі отримує патент на свій винахід.

Історія нічого не забуває. Прилад для прийому електромагнітних хвиль був продемонстрований О. Поповим 25 квітня (7 травня за новим стилем) в 1895 році на засіданні Російського фізико-хімічного товариства. Цей прилад представляв собою систему радіосигналізації з демонстраційним генератором Герца, оснащеним антеною у вигляді двох металевих пластин, в такому конструктивному виконанні, що виключає вплив внутрішньої іскри на роботу когерера. Призначення приладу – сигналізація про наближення грози. Сам Попов назвав свій прилад «грозовідмітчик». Також в російській літературі зустрічається не підтверджена інформація, що в наступному році, 24 березня

1896 р. був організований прийом першої в світі радіограми у Фізичному кабінеті Петербурзького університету. Станція відправлення знаходилася на відстані 250 метрів, в Хімічному інституті. До приймального пристрою був приєднаний телеграфний апарат, що передавав сигнали за азбукою Морзе. Офіційного підтвердження цієї події немає, але в радянській і російській літературі багато раз можна зустріти «історичне підтвердження» про те, що ця подія начебто була на рік раніше, в квітні 1895 року, з реєстрацією в журналі «Кронштадский вестник» за 1895 або 1896 рік. Почитати ці журнали – не проблема, ось вони за 1895 рік, і 1896 рік, Ніяких записів про Попова в цих журналах немає. І в завантажених текстах немає повної інформації, лише деякі статті. Не вдалось знайти в Інтернеті точні копії вказаних журналів. Уявляю, як легко було би знайти в Інтернеті ці журнали, якби там справді було стаття про Попова.

Насправді, і цьому є документальне підтвердження, Попов 18 грудня 1897 року передав за допомогою телеграфного апарату, приєданого до приладу, слова: «Генріх Герц». Приймач розміщувався у фізичній лабораторії Петербурзького університету, а передавач – в будівлі хімічної лабораторії на відстані 250 метрів.

Винайдене радіо спочатку почало швидко розвиватись як «радіотелеграф». В 1899 році Марконі набагато збільшив дальність прийому своєї бездротової системи, була створена лінія бездротового зв'язку через Ла-Манш між станцією у Південному Форіленді в Англії та станцією у Вімере, в Франції. Це була перша міжнародна бездротова радіотелеграфна передача.

В 1901 році радіотелеграфний сигнал перетнув Атлантику. Завдяки успіхам у використанні радіо для роботи телеграфного зв'язку Марконі доказав, що він зможе використати свою систему для надсилання повідомлень через Атлантику дешевше, ніж за допомогою кабеля, а також радіозв'язок дасть можливість підтримувати телеграфний зв'язок з суднами на великих відстанях. 12 грудня 1901 року радіограма була передана зі станції в Англії, і отримана в Ньюфаундленді.

В 1904 році професор Джон Амброс Флемінг (Ambrose Fleming) з Університетського коледжу Лондона сконструював ламповий діод, надзвичайно корисну деталь не лише в радіо, а в електроніці. Патент на цей винахід належить Флемінгу, але ще в 1873 році британський учений Фредерік Гутрі відкрив принцип дії майбутніх вакуумних діодів. Вакуумний, або ламповий діод мав два електроди, один з яких був нагрітим, а інший не мав нагрівання. Нагрітий електрод був названий катодом, а холодний – анодом. Діод добре пропускав струм від анода до катода, і не пропускав в протилежному напрямку.

В червні 1912 року компанія Марконі відкрила першу в світі загально-цільову радіостанцію з назвою «**New Street Works**» в Челмсфорд, Англія.

2. Передісторією розвитку радіомовлення є радіотелеграфний етап, бездротова передача сигналу з апаратної на прийомний пристрій, радіоприймач. Сприйняття радіо як суто технічного засобу зв'язку тривало недовго, що зумовлювалося загостренням політичної обстановки та удосконаленням завдань радянської влади. Йдеться про потребу централізації влади, що сприяло використанню радіо як засобу політичної агітації та пропаганди.

На початок 20-х рр. ХХ століття, відколи веде свій початок радіо як засіб масової інформації, пресова журналістика вже сформувала основні принципи й стандарти інформаційної діяльності. Тому радіо у своїй діяльності спиралось на досвід друкованих органів, зокрема газет. Своєю історію інформаційне радіомовлення веде від радіогазет, що мали інформувати, агітувати, пропагувати й головне – організовувати своїх слухачів. За формою вони мало чим відрізнялись від друкованого варіанту газети, що передавалась за допомогою засобу зв'язку. Перший випуск Всеукраїнської робітничої радіогазети «Пролетар» був переданий із Харкова 10 грудня 1926 року. Дослідники говорять про цей період як час учнівства для інформаційного радіомовлення, як час, коли новий вид журналістики засвоює можливості й досвід традиційної журналістики, тобто друкованої, газетної. Радіогазету

«Пролетар», що мало чим відрізнялась від друкованого варіанту, читали два диктори. Текст був оформлений двома музичними номерами і звучав в ефірі протягом 22 хвилин. За рік було підготовлено й передано в ефір 4 випуски радіогазет. У серпні 1927 року радіогазета відокремлюється від однойменного друкованого видання, на базі якого вона до того готувалась, і стає самостійним радіовиданням із новою назвою «Радіопролетар». Над його підготовкою працюють 50 робітничих кореспондентів, які надсилали до редакції дописи із заводів і фабрик. Окрім самостійно підготовлених матеріалів у ефірі звучали і газетні публікації. Головні теми: для селян, для молоді, для військовослужбовців, а також літературні й музичні журнали.

З 1 січня 1929 року в СРСР було запроваджено сітку мовлення, відповідно до якої затверджувався фіксований розклад радіопередач. Сітка мовлення сприяла формуванню постійної аудиторії радіогазет. У 1930 році аудиторія вже перейменованої «Робітничої радіогазети» налічувала десятки тисяч слухачів. У її підготовці були задіяні 500 робкорів. Збільшенню аудиторії сприяв також перехід радіо з ефірного на дротове (1928–1929 рр.). Дротове радіо – це унікальне явище, що існувало в республіках колишнього СРСР. Ідеологічне значення такого радіо виправдовувало фінансові витрати на радіофікацію населення. У такий спосіб слухач позбавлявся права вибору радіостанцій, що обмежувало кількість джерел інформації. За зразком «Робітничої радіогазети» створювались інші українські радіогазети. Після Харкова подібні випуски готувались у Києві, Дніпропетровську, Одесі, Артемівську. Пізніше через трансляційні вузли радіогазети змогли чути і в інших містах України.

Із 1930 року радіогазети посідають основне місце в усній 8 системі радянського радіомовлення. Лише з Харкова їх видається близько 20. Вони адресуються досить широким колам населення. Керував підготовкою радіогазет відповідальний редактор Фелікс Солод – один із засновників інформаційного мовлення в Україні. Із часом радіогазети викликали чимало нарікань як із боку журналістів, так і з боку слухачів. Журналістів не

задовольняла підпорядкованість партійним органам та невідповідність радіогазет специфіці усного мовлення, що для радіо є визначальним. Слухачі скаржились на заполітизованість та погане музичне оформлення радіогазет.

У серпні 1932 року внаслідок критики, що лунала на адресу радіогазет з боку слухачів, громадськості й преси, та неефективного виконання ідеологічних завдань, вони були ліквідовані. На зміну радіогазетам прийшли нові способи та форми організації інформаційних матеріалів. Вони стали оперативніші та задовольняли інформаційні запити слухачів. Серед нових форм – «Останні вісті», ефективну підготовку яких вдалося налагодити в Києві, куди в 1934 році переїхав Всеукраїнський радіокомітет. На відміну від вузькопрофільних радіогазет, «Останні вісті» були адресовані не окремим категоріям слухачів, а різним категоріям населення: городянам і селянам, людям похилого віку й молоді, військовим і домогосподаркам. Випуски позбулися довгих статей, нарисів, бесід, які за потреби можна було прочитати в газеті. Вони стали коротко знайомити аудиторію з усіма важливими новинами внутрішнього й міжнародного життя країни. Важливо й те, що випуски стали швидше доходити до слухачів. Другою, не менш важливою, формою стали позастудійні передачі безпосередньо з підприємств, що давали змогу досягти високої оперативності й переконливості.

Жанрової самостійності набуває виступ перед мікрофоном. У практику інформаційного мовлення поступово входять репортажі з місця подій. У такий спосіб здійснюються висвітлення демонстрацій, мітингів. Ще одним засобом впливу на свідомість слухачів стали радіопереклики («радіомости»), під час яких журналісти налагоджували прямиєфірне спілкування представників різних виробничих колективів, що змагалися між собою.

Загалом напередодні II світової війни на території України діяло 10 радіостанцій та 624 радіотрансляційні вузли. Радіо стало першим ЗМІ, що сповістило про початок війни. Перші випуски «Останніх вістей» розповідали про гнів і обурення населення, готовність стати на захист Батьківщини. Після евакуації радіокомітету до Саратова розпочала свою роботу радіостанція ім. Т.

Шевченка, в ефірі якої щодня лунала інформація про найважливіші події на фронтах, у країні та за кордоном. Також під час війни здійснювали мовлення радіостанції «Радянська Україна», «Дніпро» та ін. Основна функція радіомовлення в роки війни – підвищення духу населення, оспівування героїзму українського народу, інформування про перебіг військових дій тощо. Після визволення столиці України (1943 рік) міські трансляційні мережі почали вести інформаційні випуски, що передавалися тричі на добу.

Наприкінці 1945 року інформаційній службі республіканського радіо допомагало місцеве радіомовлення, що на той час функціонувало в усіх обласних центрах. Післявоєнний період розвитку інформаційного радіомовлення пов'язаний із відновленням радіомереж та продовженням радіофікації населення, що мало велике значення, зважаючи на розширення аудиторії. Київська редакція готувала 7 випусків «Останніх вістей», огляди республіканської преси, щосуботи випускала журнали радіохроніки «Наш тиждень», спортивні випуски. Діяльність столичної інформаційної служби доповнювали 25 редакцій «Обласних вістей» і 120 редакцій районного радіомовлення. Головна увага зосереджувалась на соціалістичних змаганнях, виконання п'ятирічок, показ трудового героїзму. Істоне значення для поліпшення інформаційного радіомовлення мало вдосконалення техніки радіомовлення. Нова звукозаписуюча апаратура сприяла появі нових форм подачі інформації: звуковзапис можна було здійснювати в будьякому місці. Із освоєнням техніки монтажу магнітної стрічки у практику інформаційного мовлення широко входить радіорепортаж.

Важливу роль у діяльності інформаційного радіомовлення відіграла у ті часи постанова ЦК КПРС «Про поліпшення радянського радіомовлення» (29 січня 1960 р.), яка зобов'язала Телеграфне Агенство Радянського Союзу (ТАРС) давати інформацію для центрального й місцевого радіомовлення.

Із жовтня 1962 року випуски стали передаватися по трьох програмах республіканського радіо. У квітні 1965 року розпочала роботу українська інформаційно-музична радіограма «Промінь», в якій випуски новин

чергувалися з музичними концертами. Така побудова програм давала змогу одночасно з розвагою інформувати слухачів, давати цікаву, свіжу інформацію. У 1966–1970 роки обсяги інформаційного мовлення з Києва зросли більше, ніж у сім разів. Якщо у 1966 році інформаційна служба Українського радіо передавала щодоби 100–110 повідомлень про події внутрішнього й міжнародного життя, то на кінець 70-го року їх було вже 400.

Протягом другої половини ХХ століття обсяги мовлення зросли, проте спостерігались «застійні» явища в творчому пошуку радіожурналістів. Інформаційна служба не виявляла бажання до новаторських пошуків, а тому в практиці переважало копіювання й повторення вже знайденого. У випусках новин повторювались близькі за змістом повідомлення, в яких змінювались лише цифри та прізвища.

У роки перебудови найважливішим досягненням і яскравим свідченням оновлення інформаційного мовлення стала ранкова інформаційна програма, перший випуск якої з'явився в ефірі 1 січня 1988 року. Нова програма лунала протягом години і містила випуск новин, аналітичну частину та чимало прагматичної інформації: відомостей про погоду, рівень води в річках, відповіді на питання слухачів, огляд пошти тощо. Все це не регламентувалось жорстким розкладом передач і подавалося після музичних відбивок і пауз.

Також ранкова програма зламала застарілі принципи класичного радіомовлення, за якими журналісти мали лише писати, а диктори – лише зачитувати їхні тексти. Творці ранкової програми стали практикувати редакторський метод ведення передач. Крім дикторів, ранкову програму почали вести ще й журналісти, які готували програму до виходу в ефір. Важливою прикметою інформаційного мовлення у роки перебудови стали прямі ефірні передачі, у тому числі прямі трансляції сесійних засідань Верховної Ради України, які інформаційна служба налагодила у 1990 році.

Ще одним нововведенням тих років стало «телефоне радіо», з появою якого слухачі дістали можливість одержувати відповіді на свої телефонні звернення прямо в студії, в прямому ефірі. Таке спілкування в прямому ефірі

породило нові форми програм (інтерв'ю, ігрові програми, вікторини). Після проголошення незалежності України інформаційне радіомовлення зазнало докорінних змін. Українське радіо повністю перейшло на власну сітку мовлення (1 січня 1992 р.). Змінились принципові засади функціонування радіомовлення.

Якщо за часів Радянського Союзу функцію інформаційного мовлення розглядали як агітацію, то в 90-ті рр. в основу діяльності покладені принципи достовірності, об'єктивності, своєчасності, доступності та плюралізму. У кожному обласному центрі відкрились обласні радіокомпанії. Через довгі хвили транслюються інформаційні програми радіостанцій «Голос Америки», «Свобода», «Бі-Бі-Сі». Інформаційне мовлення Національної радіокомпанії України є багатопрограмним. Потужно представлено інформаційне мовлення й у програмах Всесвітньої служби радіо України, яка задовольняла інтереси зарубіжної аудиторії щодо нашої держави. В ефірі радіокомпаній з'явилися спеціалізовані радіожурнали й програми: «Діловий канал», «Парламентський канал», «Наша армія», що стали своєрідним продовженням інформаційних програм.